

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมในระดับโลกที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงผลแห่งการกระทำ อันขาดการจัดการที่เหมาะสม ทำให้โลกต้องเผชิญกับสภาวะเลวร้ายต่าง ๆ ทั้งความยากจน ความหิวโหย และความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศน์ ซึ่งมีความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ หนทางเดียวที่สามารถตอบปัญหาระดับมหภาคดังกล่าวได้ คือ ความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกันในระดับโลก ในการดำเนินการอย่างสมดุลย์ในเรื่องการจัดการทางสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาการตอบสนองของความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ การปรับปรุงมาตรฐานในการดำรงชีวิต และการจัดการคุ้มครองระบบนิเวศน์อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดดังกล่าว เป็นที่มาของการตกลงร่วมกันในระดับนานาชาติทางด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับความจำเป็นเฉพาะหน้า และการเตรียมการสำหรับอนาคต หรือ AGENDA 21 ซึ่งปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัยก็เป็นส่วนหนึ่งของการตกลงดังกล่าว

ที่อยู่อาศัย คือปัจจัยหนึ่งในความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และถือเป็นสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งที่เชื่อมต่อระหว่างมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ (Andrew Baum ,1977) การวางแผนการจัดการที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสมจะช่วยลดปัญหาของชุมชนเมือง ซึ่งเป็นผลพวงจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก ทำให้เกิดการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ขาดรูปแบบการจัดการที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ ลักษณะที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นขาดคุณลักษณะที่ดี ก่อให้เกิดปัญหาคุณภาพชีวิตตามมา นอกจากนี้ที่อยู่อาศัยที่สร้างขึ้นโดยขาดความสัมพันธ์กับระบบธรรมชาตินั้น ยังขาดศักยภาพในการตอบสนองความต้องการสภาวะความเป็นอยู่อย่างสบายของผู้อยู่อาศัยด้วย และการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสม ยิ่งทำให้เกิดการบริโภคพลังงานอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ตัวอย่างการแก้ไขปัญหาคือการใช้ที่ดิน และปัญหาที่อยู่อาศัย อันเป็นผลพวงจากข้อตกลงใน AGENDA 21 นั้น ก่อให้เห็นรูปธรรมขึ้นในประเทศเนเธอร์แลนด์ โดยการวางแผนการจัดการและนโยบายในการดำเนินงานของ The Ministry of Housing , Spatial Planning and the Environment (VROM) ซึ่งดำเนินการในด้านการวางแผนการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสม เพื่อขจัดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ทางธรรมชาติ อันเป็นสาเหตุของปัญหาการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และลดปัญหามลพิษอันเนื่องจากการคมนาคมต่าง ๆ รวมทั้งการกำหนด

กฎเกณฑ์การควบคุมที่อยู่อาศัย และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ให้มีการใช้ทรัพยากรและบริโภคพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อลดการเกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้น้อยที่สุด

สถานการณ์ปัญหาที่อยู่อาศัยที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเกิดขึ้นในหลายประเด็น อันได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ปัญหาชุมชนแออัด และปัญหาด้านธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดจาก นโยบายการพัฒนา และการวางแผนการใช้พื้นที่อย่างขาดความเหมาะสม จากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศไทยนี้ ปัญหาที่มีความรุนแรงมากที่สุด คือ ปัญหาที่อยู่อาศัยล้นตลาด อันเนื่องมาจากการเร่งรัดพัฒนาที่อยู่อาศัยให้มีปริมาณเพียงพอต่อการรองรับการเจริญเติบโตของสังคมเมืองโดยขาดการพิจารณาถึงผลกระทบด้านอื่น และขาดการติดตามข้อมูลด้านอุปสงค์และอุปทานของตลาดทำให้เกิดปริมาณที่อยู่อาศัย สร้างเสร็จแต่ไม่มีคนเข้าอยู่อาศัย ในช่วงปี พ.ศ. 2535-2541 มีมากกว่าความต้องการถึง 383,000 หน่วย (รายงานประจำปี 2541 วารสารบ้านและเงิน , 2541) รูปแบบของการดำเนินการทางธุรกิจที่อยู่อาศัย มักให้ความสำคัญกับการสร้างที่อยู่อาศัยให้ได้จำนวนมากในขอบเขตจำกัดของพื้นที่และเวลา โดยขาดความคำนึงถึงหลักการและทฤษฎี ในการออกแบบที่พักอาศัย เพื่อให้ตอบสนองความต้องการสภาวะสบายของผู้อยู่อาศัยได้ นอกจากนี้ยังขาดความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งตำแหน่ง ทิศทางการจัดวาง ตลอดจนการเลือกใช้วัสดุ รูปแบบและโครงสร้างที่เหมาะสม เนื่องจากได้รับอิทธิพลทางเทคโนโลยีการก่อสร้าง และรูปแบบสถาปัตยกรรมจากประเทศตะวันตก ซึ่งมีลักษณะภูมิอากาศ และภูมิประเทศแตกต่างกับประเทศไทยมาก การรับอิทธิพลดังกล่าว นอกจากจะเป็นการกลืนรูปแบบทางวัฒนธรรมแล้ว สิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นก็ไม่สามารถทำให้เกิดสภาวะสบายได้ จึงจำเป็นต้องพึ่งพาเทคโนโลยี และอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยการสังเคราะห์พลังงานขึ้นมาใช้แทนการอาศัยพลังงานจากธรรมชาติ ที่ได้มาจากการออกแบบที่สอดคล้องและสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เช่นการใช้เครื่องปรับอากาศหรืออุปกรณ์ไฟฟ้า ที่ช่วยลดความร้อนภายในที่อยู่อาศัย ที่ขาดการออกแบบการระบายอากาศที่ดี เป็นต้น

ลำปาง เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับการตั้งเป้าหมายไว้ให้เป็นศูนย์กลางความเจริญระดับภูมิภาค รองจากเชียงใหม่ โดยมีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางทางพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว จึงทำให้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองเริ่มเข้าสู่จังหวัดลำปาง ความหนาแน่นของกิจกรรมส่วนใหญ่เกิดขึ้นในเขตเทศบาลนครลำปางซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณจุดศูนย์กลางเมือง ลักษณะของกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงไป หากขาดการวางแผนการจัดการอย่างเหมาะสมแล้วละก็ อาจทำให้เกิดผลกระทบต่างๆ ตามมาดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นกับ กรุงเทพฯ ฯ และเชียงใหม่ ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

การดำเนินชีวิต อันเนื่องมาจากวัฒนธรรมแห่งสังคมเมือง ทำให้พฤติกรรมของมนุษย์เป็นไปอย่างเร่งรีบ และเต็มไปด้วยข้อจำกัดในด้านต่างๆที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม กล่าวคือพื้นที่ในเขตเทศบาลนครลำปาง มีความหนาแน่นสูงส่งผลให้ที่ดินมีราคาแพง ประชาชนส่วนใหญ่จึงคิดว่าต้องใช้พื้นที่อย่างคุ้มค่า ไม่ว่าจะเพื่อการพาณิชย์กรรม หรือการพักอาศัย ทำให้เกิดความหนาแน่นของสิ่งก่อสร้างต่างๆ ซึ่งเป็นการมองข้ามความสำคัญของการอยู่อาศัยร่วมกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ อันนำไปสู่การเพิ่มภาระในการผลิตพลังงานไฟฟ้าเพื่อการดำเนินชีวิตเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ลักษณะการดำเนินชีวิตที่เร่งรีบทำให้ประชาชนขาดเวลาในการดูแลเอาใจใส่ต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการเอื้ออำนวยต่อการเพิ่มปริมาณของเสียที่ปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อม ประกอบกับความหนาแน่นของประชากรในเมืองที่เพิ่มสูงขึ้นยิ่งทำให้ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติรับภาระหนักเกินกว่าจะเยียวยาหรือรักษาได้ด้วยวิธีแบบดั้งเดิม ลักษณะสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของจังหวัดลำปางมีความเสี่ยงสูงต่อการได้รับผลเสียจากสภาวะการณที่กล่าวมาแล้ว และอยู่ในสถานการณ์ที่เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดูแลและจัดการ ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะเด่นของพื้นที่ในบริเวณเขตเทศบาลนครลำปางนั้น เป็นเมืองที่มีแม่น้ำวังซึ่งเป็นแม่น้ำหนึ่งในสี่สายสำคัญของภาคเหนือ ไหลผ่าน และถือเป็นสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่สำคัญที่สุดในพื้นที่ และแม่น้ำวังนี้เองที่มีความล่อแหลมต่อการเกิดปัญหามลภาวะ หากไม่ได้รับการดูแลและจัดการอย่างเหมาะสม

การจัดการสิ่งแวดล้อมในที่พักอาศัย จึงเป็นส่วนประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะที่พำนักอาศัยเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอายุการใช้งานยาวนานและอยู่ใกล้ตัวมนุษย์มากที่สุด และถือเป็นสิ่งแวดล้อมอันดับต้นๆในการรองรับพฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งย่อมต้องมีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ด้วย ในการก่อสร้างที่พักอาศัยในแต่ละครั้ง ต้องผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบในประเด็นต่างๆ ทั้งปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางกายภาพของที่พักอาศัย ปัจจัยทางขนาดประชากร ลักษณะเฉพาะของที่พักอาศัย ฯลฯ ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลนครลำปาง อันเนื่องมาจากขาดการวางแผนการใช้พื้นที่และขาดการออกแบบที่พักอาศัยอย่างเหมาะสมแล้ว วิธีการหนึ่งที่สามารถดำเนินการได้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติดังกล่าว คือการกำหนดรูปแบบที่พักอาศัยที่เหมาะสมกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากร และพลังงานอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนหาแนวทางในการจัดการของเสียอย่างเหมาะสม รวมทั้งช่วยลดปัญหาการขาดความเป็นระเบียบของสิ่งแวดล้อมของเมือง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดที่พักอาศัยที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย และยังสามารถนำรูปแบบดังกล่าวไปเป็นแนวทางในการจัดการและพัฒนาสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อการออกแบบที่พักอาศัยในเขตเทศบาลนครลำปาง
2. เพื่อศึกษาหลักการในการออกแบบที่พักอาศัย ที่เหมาะสมกับการจัดการสิ่งแวดล้อม
3. เพื่อออกแบบที่พักอาศัยที่มีความเหมาะสมกับการจัดการสิ่งแวดล้อมสำหรับประชาชนในเขตเทศบาลนครลำปาง

1.3 นิยามศัพท์เฉพาะ (Operational definition)

รูปแบบที่พักอาศัย หมายถึง คุณลักษณะของที่พักอาศัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- ขนาดพื้นที่ใช้สอยภายในที่พักอาศัย
- การจัดพื้นที่ใช้สอย คือ การออกแบบให้เกิดความสัมพันธ์ ของพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ในอาคาร
- การจัดสภาพแวดล้อม คือ การออกแบบบริเวณภายนอกที่อยู่รอบ ๆ อาคาร
- ลักษณะเฉพาะของรูปแบบที่พักอาศัย ได้แก่ สัดส่วน และรูปทรงของอาคารอันแสดงเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม เช่น บ้านทรงไทย
- การใช้วัสดุ ได้แก่ การเลือกใช้วัสดุก่อสร้าง , วัสดุตกแต่ง
- การระบายอากาศ คือ ความสัมพันธ์ของ ตำแหน่ง และขนาดของช่องเปิดกับทิศทางของลักษณะภูมิอากาศและภูมิประเทศ

รูปแบบที่พักอาศัยที่ใช้ในการศึกษาข้อคิดเห็นและความต้องการของประชาชน มีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับรายละเอียดที่ได้จากการศึกษาบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น โดยในการศึกษานี้จะทำการเลือกศึกษาเฉพาะในขอบเขตการใช้ที่ดินสำหรับการอยู่อาศัยเท่านั้น

การจัดการสิ่งแวดล้อม คือ การดำเนินการและแผนการใด ๆ ที่มีรายละเอียดเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งในการศึกษานี้จะศึกษาเฉพาะขอบเขตของ การใช้พลังงานของอาคาร การจัดการน้ำเสีย ระยะเวลาของอาคาร และความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมรอบๆ

บริบททางเศรษฐกิจ สังคม ที่ศึกษาในเขตเทศบาลนครลำปาง ได้แก่ อาชีพ รายได้ และลักษณะการอยู่อาศัยของประชากร ที่มีความต้องการปลูกสร้างที่พักอาศัย

บริบททางสิ่งแวดล้อม ที่ศึกษาในเขตเทศบาลนครลำปาง ได้แก่ ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ลักษณะของที่ตั้ง ตลอดจนการเข้าถึงของสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 กลุ่มตัวอย่าง

ทำการศึกษาประชากรที่อาศัยในเขตเทศบาลนครลำปาง โดยยังไม่สามารถกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้ในขณะนี้ แต่จะศึกษาให้ถึงจุดอิ่มตัว (Theoretical Saturation) ซึ่งคาดว่าจะผ่านกระบวนการสนทนากลุ่ม ที่จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 80 คน

1.4.2 เนื้อหา

1. ศึกษาบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตเทศบาลนครลำปาง
2. หลักการออกแบบที่พักอาศัยที่เหมาะสมกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ครอบคลุมเนื้อหาเรื่อง
 - การใช้พลังงานของอาคาร พิจารณาพลังงานที่ใช้ในการอยู่อาศัย โดยโยงความสัมพันธ์เชิงพรรณนาตามคุณลักษณะของที่พักอาศัย ได้แก่ ขนาดพื้นที่ใช้สอย การจัดพื้นที่ใช้สอย การจัดสภาพแวดล้อมรอบบ้าน ลักษณะเฉพาะของรูปแบบที่พักอาศัย การระบายอากาศ การใช้วัสดุ
 - การจัดการน้ำเสีย คือ ลักษณะการจัดการน้ำเสียที่เหมาะสมกับสภาพของสิ่งแวดล้อม
 - ระยะห่างของอาคารและความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมรอบๆ คือ ระยะระหว่างผนังของที่พักอาศัยไปจนถึงขอบเขตที่ดินในด้านเดียวกัน ซึ่งจะมีผลต่อเนื่องไปยังระยะห่างระหว่างอาคารที่อยู่ใกล้เคียง ระยะห่างที่เหมาะสมจะส่งผลต่อการระบายอากาศ และความเป็นส่วนตัวจากการรบกวนทางสายตา นอกจากนี้ยังรวมไปถึง ลักษณะอันเกิดจากเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมรอบๆ ด้วย
3. ศึกษาความต้องการและข้อคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อรูปแบบที่พักอาศัยในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้
 1. ประเด็นทางเศรษฐกิจ สังคม ได้แก่
 - ราคาที่พักอาศัย
 - ลักษณะการอยู่อาศัย
 2. ประเด็นด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
 - การใช้พลังงานของอาคาร
 - การจัดการน้ำเสีย
 - ระยะห่างของอาคารและความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมรอบๆ

เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ และสังเคราะห์ร่วมกับทฤษฎี ในการออกแบบสถาปัตยกรรม เพื่อให้เกิดแบบที่พักอาศัยที่มีความเหมาะสมต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมต่อไปในอนาคต

1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อต้องการให้เกิดรูปแบบที่พักอาศัยที่เหมาะสมต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ในอนาคต โดยมีกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังนี้

